

УДК 371.485+323.213

Тетяна Кравченко

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID 0000-0003-4790-7462

Оксана Семида

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID 0000-0003-2042-5092
DOI 10.24139/2312-5993/2019.04/164-176

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті йдеться про особливості патріотичного виховання у Великій Британії. Виховання патріотизму є частиною громадянського виховання. Воно здійснюється в закладах освіти Великої Британії в процесі навчальних занять, позакласної роботи, а також у процесі участі школярів у культурно-освітніх та інших громадських організаціях молоді. Розглядаються випадки суперечливого ставлення до поняття патріотизм у Великій Британії. Підкреслюється, що істинний патріотизм ґрунтується на справедливості, гуманізмі та демократії. Потрібною є розробка необхідних навчальних матеріалів та програм патріотичного виховання, а також відповідна підготовка педагогів.

Ключові слова: освіта, виховання, патріотизм, учні, історія, культура, навчальні матеріали, навчальні програми, Велика Британія.

Постановка проблеми. В епоху інформаційних технологій та глобалізації, коли елементи культури одних народів значною мірою проникають у культуру інших народів, коли в багатьох сферах людської діяльності переважає раціональність, виникає проблема збереження традицій, духовної спадщини минулого, ставлення людини до своєї країни. Раніше, коли не було таких, як сьогодні, можливостей для обміну інформацією та для пересування за допомогою транспортних засобів, людина була змушена в більшості випадків жити та працювати на обмеженій території, її можливості для обміну інформацією з представниками інших країн та культур були обмеженими. Сьогодні, за допомогою комунікативних технологій, людина може спілкуватись з усім світом, працювати з представниками різних країн. Сучасні транспортні засоби та розширення можливостей для відвідування інших країн дозволяють безпосередньо працювати в інших країнах, активно спілкуватися з жителями інших країн, будувати родинні стосунки з ними. Міжнародний контекст значно більшою мірою охоплює сучасну людину, порівняно з людиною минулого. Тому ще

більш актуальною стає проблема формування позитивного ставлення до своєї країни, що складається з любові до рідної землі, поваги до своїх батьків та предків, вшановування минулого країни, збереження природи країни.

В умовах громадянського суспільства набуває значення також і здатність громадян розуміти події, які відбуваються в країні, оцінювати їх та активно діяти для досягнення конструктивних цілей, спрямованих на збереження та розвиток рідної країни. Формування таких якостей людини є сьогодні одним із важливих завдань літератури та мистецтва, засобів масової інформації, науки і освіти.

Одним із напрямів виховної роботи в освіті є патріотичне виховання. Представляють інтерес інноваційні стратегії розвитку освіти та виховання в країнах ЄС та в світі. У нашій роботі ми розглядаємо особливості патріотичного виховання у Великій Британії, країні, яка має складну історію та свої специфічні особливості життя й діяльності її представників.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття патріотизм має в літературі різні інтерпретації. З одного боку, патріотизм розглядають як позитивну якість людини, пов'язану з любов'ю до рідної землі, повагою до людей, які на ній проживають, до історії та традицій країни. Таке ставлення спрямоване на збереження, розвиток, захист інтересів країни. З іншого боку, в історії спостерігаються і випадки зловживання поняттям патріотизму, коли керівники держав або представники окремих соціальних груп (класів) використовують поняття, пов'язані з патріотизмом, для організації загарбницьких війн, виправдання втрат та страждань населення, експлуатації найманих працівників. Таке зловживання може негативно впливати на ставлення людей до поняття патріотизм.

Шлях розвитку патріотизму в Англії розпочинається від найдавніших часів. Вже за часів Вільгельма Завойовника в населення Англії існувало глибоке розуміння патріотизму. Дом Тюдорів і династія Стюартів так само зробили істотний внесок у розвиток патріотизму серед населення. Після створення Великої Британії поняття «патріотизм» набуло нового значення. Оголошення парламентської монархії в середині XVII століття викликало істотні зміни в житті населення країни. Відтепер монарх мав скоріш символічну, ніж політичну роль, «право на консультування, право на схвалення і право на попередження». Проте, слід зазначити, що монарх очолює всі три гілки влади, має право розпуску парламенту, призначає міністрів, а також, як верховний головнокомандувач, має право оголошувати війну іншим країнам. Незважаючи на це, найважливіша роль британського монарха полягає в статусі символу єдності країни, у той час

як Парламент є головним законодавчим інститутом Великої Британії. Варто відзначити, що подібна система поділу влади і монархії, коли монарх є символом нації, виявилась стійкою та працюючою.

Отже, патріотизм, у тому вигляді, як ми розуміємо його сьогодні, можливий лише в умовах демократії. Політика та ідеологія держави покликані виховувати й формувати патріотизм. Патріотизм проявляється в політичній культурі громадян, він стає джерелом сили, єдності народу й цілісності держави. Справжній патріотизм завжди на боці справедливості, гуманізму і демократії (Нурлінгенова та Жиєнбаєва, 2015).

Періодом активізації міркувань про патріотизм і пов'язаний із ним націоналізм (обраність расової спільноти імперської Великої Британії) називають ХІХ століття. Доповідь Біху Пареха «Майбутнє мультиетнічної Британії» (Parekh B. The Future of Multi-Ethnic Britain), опублікована в 2001 році, яка була результатом роботи однойменної комісії, спричинила вибух патріотичного обурення громадян Великої Британії. Найбільше неприйняття у громадськості викликали припущення автора доповіді про те, що за самою своєю суттю так звана «британська ідентичність» завжди була глибоко расистським поняттям. Незважаючи на помітний вплив політики «мультикультуралізму», британський патріотизм являє собою явище особливого порядку, формування якого обумовлено не тільки культурною специфікою, але й особливим складом мислення Британської нації, її менталітетом, заснованим на чітко виражених індивідуалістичних позиціях.

Відомо, що англійці не люблять демонструвати своїх почуттів і емоцій. Вони дуже стримані. Зовнішні бурхливі прояви патріотизму, на думку англійців, не відповідають правилам хорошого тону. Це може викликати хибну думку про відсутність у них цього почуття взагалі. Ще в ті часи, коли Англія була центром величезної імперії, бути відвертим патріотом було рівнозначно тому, щоб хвалитися своїм майном, здоров'ям або красою. Та й поняття «батьківщина» було дуже широким. Сьогодні, коли існує загроза бути поглиненими Європейським Союзом чи американською культурою, стати жертвою тотальної глобалізації стає реальністю, і патріотизм перестає бути порожнім звуком. Все сильніше, поки що головним чином у провінції, говорять про необхідність відродити традиції «старої доброї Англії», згадати про колишню велич і гордість (Павловська, 2014).

Протягом ХХ ст. в англійській системі освіти з'явилося багато нового. Був розроблений «Єдиний національний навчальний план», який увійшов до Закону про реформу системи освіти 1988 року. За цим планом було введено десять обов'язкових предметів для початкових і неповних середніх шкіл.

Серед них: англійська мова і література, математика, природознавство (предмети, яким приділяється особлива увага), історія, географія, технологія, музика, мистецтво, а також іноземна мова в середній школі, релігія. Зміни та покращення змісту освіти передбачають подальше вдосконалення морального, інтелектуального, фізичного та трудового виховання учнів. Тут особливу роль грають предмети гуманітарного циклу, адже саме гуманітарні дисципліни можуть розглядатися з метою виховання духовності, патріотизму та громадянськості (Фінін, 2012).

У доповіді Національної комісії з освіти Великої Британії (1993 р.) розглядалось особливе значення школи, яка має передавати підростаючому поколінню такі цінності, як правдивість, повага до інших, почуття обов'язку по відношенню до суспільства, турбота про людей, культурні цінності тощо. У цій доповіді робився наголос на важливості того, щоб діти росли громадянами демократичного суспільства, знали, як воно функціонує, розуміли свої права і обов'язки, отримували виховання в дусі терпимості та волі. Шкільна освіта Великої Британії націлена на формування морально стійкої особистості (Галус та Шапошнікова, 2006).

Метою даної статті є спроба проаналізувати та виявити особливості патріотичного виховання в сучасній системі освіти Великої Британії. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного й культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства. Принципами політики держави у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є, окрім забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності та інших принципів, такі положення, як нерозривний зв'язок із національною та світовою історією, культурою, національними традиціями, гуманізм, демократизм, єдність навчання, виховання та розвитку, повага до культурних цінностей, історико-культурного надбання країни, виховання патріотизму. У цій статті розглядаються національно-патріотичні аспекти змісту виховання молоді у Великій Британії, зокрема, з огляду на її державну політику, різноманітні рішення суперечливих питань, пов'язаних із присвяченими цьому навчальними програмами.

Методи дослідження. Для досягнення мети статті були використані численні літературні джерела, періодичні друковані та електронні видання, зокрема, британська періодика, видання спеціальних закладів вищої освіти Великої Британії. Були відібрані найбільш змістовні матеріали актуальної тематики, опубліковані в різний час. Після розгляду, систематизації та аналізу цих матеріалів зроблені висновки. На жаль, у межах однієї статті неможливо розглянути всі аспекти порушеної теми та навести аналіз всіх

зібраних матеріалів. У статті намічені перспективи подальших досліджень патріотичного виховання молоді у Великій Британії та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблеми ставлення до патріотизму у Великій Британії, можна згадати двох видатних англійських письменників – Редьярда Кіплінга та Ричарда Олдінгтона. Кіплінг, який «вірив у Британську імперію, славив вірність обов'язку, підкорення закону, писав про «тягар білої людини», яка, стиснувши зуби, не розгинаючи спину, служить Імперії». Ричард Олдінгтон, як представник молодих літераторів, які пройшли жахи першої світової війни, критикує Кіплінга за те, що цілим поколінням «не без допомоги Кіплінга втовкмачували в голову і в школі, і в університеті: обов'язок виконуй завжди, в Англії все найкраще» (Генієва, 1991, с. 5).

І сьогодні існують думки, коли патріотизм у Великій Британії розглядають як з позитивної, так і з негативної точок зору (Phillips, 2009). У даній роботі, у якій ми розглядаємо проблеми виховання патріотизму в системі освіти Великої Британії, ми, визначаючи поняття патріотизму, спираємось на наукову спадщину видатного українського педагога Василя Сухомлинського, який розглядав патріотизм як одну з найважливіших позитивних якостей людини, як якість, що починається з поваги до батьків, з активної діяльності, спрямованої на допомогу рідним, іншим людям, на розвиток країни. Це ще й повага до оточуючих, до історичної та культурної спадщини, до традицій та звичаїв країни.

У Великій Британії виховання патріотизму можна розглядати як частину громадського виховання. Виховання розуміють не як нав'язування певних ідей, а як формування вмінь активно діяти для втілення тих ідей, які сприяють розвиткові своєї країни, збереженню її особливостей, виховують повагу до минулого країни.

Найбільшу увагу вихованню патріотизму у Великій Британії приділяють у старших класах середньої школи, коли починається широке ознайомлення підлітків з країною, особливостями її історії та культури. Виховання здійснюється в процесі викладання загальноосвітніх дисциплін, спеціальних дисциплін, додаткових дисциплін, у процесі позашкільних заходів, коли відбувається ознайомлення з досягненнями культури країни, а також вже в процесі підготовки до активної громадської діяльності в дитячих та молодіжних культурно-освітніх та громадських організаціях. Значну увагу у процесі виховання патріотизму у Великій Британії приділяють екологічному вихованню, коли школярі розробляють та виконують практично різноманітні проекти, спрямовані на захист та збереження природи рідного краю, створення умов життя та діяльності, що сприяють збереженню здоров'я людей.

Громадянськість (усвідомлення кожним громадянином своїх прав та обов'язків щодо держави) британські педагоги розглядають як ядро патріотизму й засіб виховання законослухняного громадянина (Гурій, 2008, с. 8). До виховання громадянина належать такі фундаментальні поняття: права людини, свобода, демократія, солідарність, відповідальність (Гурій, 2008, с. 19).

Цікаві факти щодо патріотичного виховання наводяться відомою авторкою оглядів Мелані Філліпс, яка публікується, зокрема, у «Дейлі Мейл» (Daily Mail, щоденна газета). У цій статті розглядається її огляд «Якщо дітей навчають, що патріотизм – це неправильно, то на кону стоїть сама британська ідентичність», опублікований «Дейлі Мейл» у вересні 2009 року (Phillips, 2009). Мелані Філліпс наводить відомості, що за даними нещодавнього опитування вчителів Інституту освіти Лондонського університету було встановлено, що близько трьох чвертей з них вважають своїм обов'язком попереджувати своїх учнів про небезпеку патріотизму. Учителями висловлюється думка, що патріотизм в контексті «бути британцем», розділяє групи по расових лініях, на відміну від того, що вчителі прагнуть привести учнів до розуміння того, що робить людей однаковими. Це суперечить думці, що патріотизм, навпаки, це те, що об'єднує нас разом через спільне почуття приналежності та бажання захищати те, що ми всі маємо спільного. Школи повинні забезпечити, щоб учні не тільки розуміли, що таке патріотизм, але й були підготовлені для обґрунтованих суджень про місце, яке патріотизм повинен займати в їхніх власних емоційних життях.

Гордон Браун, який перебував на посаді прем'єр-міністра Великої Британії з 2007 по 2010 роки, виступав за заохочення учнів бути патріотичними, закликаючи до того, щоб «уроки британців» були частиною навчальної програми (Браун, 2006). Він висловлював стурбованість з приводу руйнування національної ідентичності. З цього приводу він неохоче визнавав, що першопричиною цього було сприяння мультикультуралізму, який «перетворив патріотизм на брудне слово» (dirty word). Стаття Брауна «Що означає бути британцем» завершується словами: «Але без патріотизму суспільство починає вмирати» (Браун, 2006). На той час активно проводилися дослідження щодо поглядів учителів та учнів щодо того, чи слід навчання патріотизму заохочувати, знеохочувати або пасивно терпіти в британських школах. Результати продемонстрували, що більшість учителів заплуталися щодо того, якого курсу слід притримуватися та чого очікує від них уряд. Вони виявили схильність не погоджуватися з твердженням, що вони повинні повторювати в школах думку, яку Гордон Браун висловив Фабіанському суспільству минулого року, а саме, що патріотизм – «спільний клей» (common

glue), що зв'язує британське суспільство. Проте була розроблена та приведена до дії нова програма для дітей віком від 11 до 14 років, яка підтвердила, що учні вивчатимуть спільні британські цінності та вивчатимуть національну ідентичність у Великій Британії.

Ідея про зв'язок між патріотизмом і соціальною згуртованістю набирала обертів серед вихователів і політиків протягом 1990–2010 років. Наприкінці 80-х років нова навчальна програма історії підкреслила знання й гордість британської історії. У 2002 році уряд запровадив громадянство як обов'язковий предмет. Потім у січні 2007 року, сер Кіт Аджегбо (Keith Ajegbo), колишній директор лондонської школи, опублікував свій урядовий звіт, у якому закликав підлітків краще зрозуміти «британство» у класах громадянства і підтримав ідею громадянства в програмі неповної середньої освіти GCSE і та в програмі вищої середньої школи A-level. Учителі, які брали участь у дослідженні Інституту освіти, зауважили, що політикам подобається розглядати дискусії про патріотизм як певну панацею, проте чи мають політики уявлення про те, наскільки важко виховувати любов і вірність країні в класі, особливо в мультикультурній школі? Ще однією причиною обережності, особливо в мультикультурних школах, є невизначеність щодо того, наскільки доречно сприяти патріотичній прихильності до Британії учням-іммігрантам з існуючими патріотичними прив'язками до своїх країн походження. Лише 13 % учителів розповіли дослідникам, що вони вважають, що школи повинні активно сприяти вихованню патріотизму. Решта заявили, що виховання любові до своєї країни є роботою суспільства, а не школи. За словами Аджегбо, дебати навколо британських цінностей і патріотизму в сучасному світі – це питання громадянства, яке школи повинні обговорювати, але такі обговорювання мають відбуватися в контексті історії Великої Британії.

За словами Гордона Брауна, якщо кілька років тому лише менше половини громадян Великої Британії (46 %) чітко асоціювали себе з британством, сьогодні таких налічується вже дві третини (65 %). При цьому жителі Британії ставляться до своєї країни з більшим патріотизмом, ніж населення практично всіх інших європейських країн. Майже половина британців упевнена: якщо не буде пропагуватися британство, суспільству загрожує розкол (Браун, 2006). Не корисливий індивідуалізм, а ідеї «активної громадянськості», «добросусідства», громадянської гордості й народовладдя лежать у серці британської історії. Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним YouGov в 2005 році, до 90 % британців вважають, що справедливість і чесна гра – це дуже важливі або досить важливі складові

британства. Більше 70% британців пишаються терпимістю своєї нації, відповідальністю і справедливістю (Піддубняк, 2018). Сучасне почуття патріотизму й осмислення патріотичних завдань здатні мобілізувати і надихати людей у мирний час так само, як під час війни усвідомлення спільної патріотичної мети надихає націю на трудовий і бойовий подвиг. Британський патріотизм, на погляд Гордона Брауна, заснований не на приналежності до тієї або іншої національності або раси і не тільки на загальних інститутах, а на неминущих ідеалах, які формують уявлення британців про себе.

Британська держава не упускає з уваги й стан військово-патріотичного виховання молоді. Зокрема, в Британії діє принцип *КАРЕ* (*keep the Army in the public eye* – тримати армію на очах у населення), що сприяє зростанню популярності військової служби і заодно цивільному та патріотичному вихованню. Особливе місце в роботі з молоддю займає міністерство оборони, яке розглядає її як важливе джерело поповнення новобранцями збройних сил. З цією метою міністерство здійснює низку соціальних і навчальних програм (Сумбаєв, 2004). Військово-патріотичне виховання молоді, яке ведеться за багатьма іншими напрямками, справляється в цілому, як офіційно вважається у Великій Британії, з поставленим перед ним завданням – формувати й розвивати особистість, що володіє якостями громадянина – патріота країни, особистість, здатну успішно виконувати громадянські обов'язки в мирний і воєнний час (Сумбаєв, 2004).

Ще одна опублікована робота доктора філософії з кафедри філософії освіти в Школі освіти, Університет Бірмінгему, Клер Гордон Бантік «Чи потрібно вчити патріотизм у державних школах?» містить цікаві факти (Buntic, 2017). У ній стверджується, що викладання прогресивного патріотизму, як інклюзивного, відкритого й інтерпретаційного проекту, є необхідним у державному навчанні для протидії значним загрозам сучасним ліберальним демократіям. Ця теза стверджує, що різні форми громадянської освіти, з особливим упором на Англію за останні десятиліття, не були адекватними. Тут доводиться погодитися, що ці концепції громадянської освіти різними способами не змогли забезпечити достатньо життєвої сили для залучення молоді до дедалі складнішої й вимогливої демократичної системи Великої Британії. Нещодавня громадянська освіта також не була достатньо ліберальною, пропагуючи виняткове відчуття національної солідарності. Стверджується, що ці невдачі необхідно вирішувати, ураховуючи рівень інформованої, критичної демократичної участі, необхідної в складних сучасних демократіях, за наявності реальних і зростаючих загроз, з якими

вони стикаються. Наприклад, британське, все більш різноманітне і нерівне ліберальне суспільство, яке діє в епоху глобалізації, спричинило зростання шовіністичних і емоційно потужних концепцій виняткової національної ідентичності. Автор монографії стверджує, щоб протистояти цій загрозі, потрібна концепція патріотичного виховання, яка дотримується ліберальних принципів, необхідний розвиток емоційної (афективної) приналежності до країни, що може бути забезпечено за допомогою ліберального, мультикультурного, демократичного національного проекту.

Патріотизм у британських школах, а саме перспективи для вчителів та студентів, розглядають у своїй роботі М. Ханд та Дж. Пірс (Hand & Pearce, 2011). Вони здійснили власне дослідження за участю вчителів та учнів середніх шкіл з метою виявлення того, чи існуючий педагогічний підхід щодо викладання патріотизму є життєздатним на практиці в британському освітньому контексті. Ці науковці вважають, що правильний освітній підхід до патріотизму полягає в тому, щоб викладати його як спірне питання. Вони дослідили, чи є цей підхід практично життєздатним у британських школах, у контексті перспектив викладачів і студентів щодо патріотизму і як його треба розглядати в класі. Отримані результати дослідження за участю вчителів та учнів середніх шкіл Південно-Східної Англії допомогли вивчити шляхи, за яких погляди та практика співпадають або конфлікують з політикою викладання патріотизму як спірного питання. Автори підсумували свою роботу набором практичних рекомендацій щодо викладання в цій галузі. За результатами їх дослідження було встановлено, що вчителі певною мірою невдоволені проектом культивування патріотичної прихильності. Досить розрізнена й непереконлива емпірична література з дослідження патріотизму в школах надає попередню підтримку ідеї, що викладання патріотизму як суперечливого питання може бути життєздатним підходом у Великобританії. У всякому разі, це свідчить про те, що британські молоді люди набагато менш патріотичні, ніж американські, і що британські вчителі громадянства та історії, як правило, досить скептично ставляться до пропагування патріотизму в класі.

З британських праць на цю тему за останній час привертає увагу видана у 2018 році книга філософа Рендалла Каррена та історика Чарльза Дорна «Патріотичне виховання в епоху глобалізму» (Curren & Dorn, 2018). Автори книги задаються питанням, чи повинні школи намагатися культивувати патріотизм, якою має бути концепція патріотизму та чи існує так звана небезпека патріотизму? Вони простежують цілі та обґрунтування, які керували впровадженням патріотизму в американських школах

протягом багатьох років, вивчають методи, за допомогою яких школи прагнули культивувати патріотизм, а також концепції патріотизму, обґрунтування методів навчання. Робиться спроба оцінити, що означає поняття «патріотизм» для справедливості, освіти і людського розквіту.

Каррен та Дорн роблять висновок, що історія спроб культивувати патріотизм у школах пропонує як позитивні, так і педагогічні уроки, громадянська освіта організована навколо трьох компонентів громадянської чесноти – розум, дружба і компетентність (intelligence, friendship and competence), та що інклюзивна та багата можливостями шкільна спільнота здатна сприяти розвитку добродісної форми патріотизму, сумісної з рівноправним громадянством, аргументованим інакомисленням, глобальною справедливістю і процвітанням демократичних інститутів здоров'я та навколишнього середовища. Патріотичне виховання в епоху глобалізму зміцнює підтримку та захист демократичних інститутів, оскільки таке виховання визначає розуміння патріотизму в контексті націоналістичних, популістських і авторитарних рухів у Сполучених Штатах і Європі. Все це викликає зацікавлення в усіх, хто занепокоєний поляризацією в суспільстві та майбутнім демократії (Чирва, 2018; Curren, Dorn, 2018).

Після ознайомлення з численними, опублікованими в різний час, працями британських авторів, присвячених патріотичному вихованню молоді, є очевидним, що у Великій Британії постійно та в активній формі впроваджуються та діють програми національно-патріотичного виховання на фоні постійно триваючих суперечок щодо шляхів реалізації таких навчальних програм та визначень патріотизму з огляду на сучасність (Buntic, 2017; Curren & Dorn, 2018; Hand & Pearce, 2011; Phillips, 2009). Проте, незважаючи на суперечливі думки з цього приводу, переважна більшість британців пишається британським патріотизмом і патріотичними цілями, заснованими на свободі, відповідальності і справедливості. Ними визнається необхідність навчання та національно-патріотичного виховання як учнів, так і належної професійної підготовки вчителів, завданням яких є реалізація відповідних навчальних програм.

Висновки. У сучасній системі освіти Великої Британії громадянському вихованню приділяють значну увагу. Громадянськість британські педагоги розглядають як основу патріотизму і засіб виховання законослухняного громадянина. Виховання громадянина ґрунтується на фундаментальних громадянських поняттях: права людини, свобода, демократія, солідарність і відповідальність. Значне місце для виховання громадянина у Великій Британії надається середній загальноосвітній школі, особливо в старших класах.

Виховання громадянина відбувається в процесі навчальних занять із загальноосвітніх дисциплін, спеціальних дисциплін, додаткових дисциплін, у процесі позашкільного навчання, а також у процесі участі учнів у роботі культурно-освітніх та інших громадських організацій молоді. Але найбільшу увагу вихованню громадянина приділяють у процесі викладання предметів гуманітарного циклу, які розглядаються як джерела духовності, патріотизму та громадянськості. У школах Великої Британії в 2006 році з'явився обов'язковий навчальний предмет з основ громадянства. Однак, є дані, що через певний час виникло незадоволення цим предметом, оскільки багато педагогів не мають достатньої підготовки та недостатньо розуміють цей предмет. Зокрема, багато педагогів на недостатньому рівні викладали питання про расове, релігійне, етнічне різноманіття та про проблеми еміграції. Наступним кроком уряду Великої Британії була реформа з упровадження безпосередньо патріотичного виховання у школах. Однак, це викликало незадоволення громадськості. За різними даними, багато батьків (до 80 %) не бажали, щоб їх дітям викладали патріотизм. Науковці з інституту освіти заявляли, що учням не слід нав'язувати любов до Великої Британії, оскільки вона має неоднозначну історію. На думку вчених з інституту освіти Великої Британії, патріотизм слід викладати як «спірне питання». Слід однак відзначити, що не було і не має держави, яка б не потребувала патріотизму своїх громадян. Існування держави неможливе без патріотизму громадян. Тому політика та ідеологія держави повинні передбачати виховання та формування патріотизму. Істинний патріотизм є джерелом сили, єдності народу та цілісності держави. Такий патріотизм завжди на боці справедливості, гуманізму й демократії.

Перспективним для подальших досліджень може бути питання, що в успішних країнах розуміють під патріотизмом, яку ведуть роботу, зокрема в закладах освіти, для закріплення ідей такого патріотизму. Слід також виявляти, які явища належать до псевдопатріотизму, який є патріотизмом тільки на словах, а фактично веде до конфліктів, занепаду держави або навіть розпаду держави. Такі дослідження були би доречними на матеріалі європейських країн з різною історією.

ЛІТЕРАТУРА

- Браун, Г. (2006). Что значит быть британцем. *Россия в глобальной политике*, 5, 98. (Brown, G. (2006). What does it mean to be British. *Russia in global politics*, 5, 98).
- Галус, О. М., Шапошнікова, Л. М. (2006). *Порівняльна педагогіка*. Київ: Вища школа (Galus, O. M., Shaposhnikova, L. M. (2006). *Comparative pedagogy*. Kyiv: Higher School).
- Гениева, Е. (1991). *Индия, моя Индия ... Киплинг Р. Восток есть Восток*. М.: Художественная литература. (Genieva, E. (1991). *India, my India ... Kipling R. The East is the East*. Moscow).

- Гурій, М. О. (2008). *Громадянське виховання старшокласників у Великій Британії* (автореферат дис. ... канд. пед. наук). Дрогобич (Guriy, M. O. (2008). *Civic education for senior pupils in Great Britain* (PhD thesis abstract). Drogobych).
- Костина, Д. М. (2010). Реконструкція концепта «Британський патріотизм» на основі репрезентації мовних реалізацій в політичній публіцистиці. *Научні відомості БелГУ. Сер. Гуманитарні науки*, 18-7, 88-94 (Kostina, D. M. (2010). Reconstruction of the concept of "British patriotism" based on the representation of language realizations in political journalism. *Scientific journal of BelSU. Ser. Humanitarian sciences*, 18-7, 88-94).
- Нурлигенова, З. Н., Жиенбаев, М. Б. (2015). Исторический аспект патриотизма и его роль в жизни общества и государства: новый казахстанский патриотизм. *Молодой ученый*, 20, 556-560 (Nurligenova, Z. N., Zhienbaev, M. B. (2015). Historical aspect of patriotism and its role in the life of society and state: new patriotism of Kazakhstan. *Young Scholar*, 20, 556-560).
- Павловская, А. В. (2014). *5 O'clock и другие традиции Англии*. М.: Издательство Алгоритм (Pavlovskaya, A. V. (2014). *5 O'clock and other traditions of England*. М.: Algorithm Publishing House).
- Поддубняк, С. (2018). *Патриотическое воспитание: зарубежный опыт*. Режим доступа: <https://blog.liga.net/user/spoddubnyak/article/14719>. (Poddubniak, S. *Patriotic education: foreign experience*. Retrieved from: <https://blog.liga.net/user/spoddubnyak/article/14719>).
- Сумбаев, С. (2004). В гражданине – сила государства. *Красная звезда, ежедневная электронная версия*. Режим доступа: <http://archive.redstar.ru/index.php/arkhiv/2004>. (Sumbaev, S. (2004). The citizen is the power of the state. *Red Star, daily electronic version*. Retrieved from: <http://archive.redstar.ru/index.php/arkhiv/2004>).
- Фінін, Г. І. (2012). Громадянське та воєнно-патріотичне виховання в системі освіти Великої Британії у контексті глобалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 1, 64-71 (Finin, G. I. (2012). Citizenship and military-patriotic education in educational system of Great Britain in the Context of Globalization. *Herald of the National University "Legal Academy of Ukraine named Yaroslav Mudry"*. Series: *Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 1, 64-71).
- Чирва, А. (2018). Інтернаціоналізація вищої освіти в університетах Європейського Союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2, 86-95 (Chyrva, A. (2018). Higher education internationalization in the universities of European Union. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2, 86-95).
- Buntic, C. C. (2017). *Should patriotism be taught in state schools?* University of Birmingham.
- Curren, R., Dorn, C. (2018). *Patriotic Education in a Global Age*. University of Chicago Press.
- Hand, M., Pearce, J. (2011). Patriotism in British schools: teachers' and students' perspectives. *Educational Studies*, 37, 4, 405-418.
- Phillips, M. (2009). If children are taught that patriotism is wrong, Britain's very identity is at stake. *For the Daily Mail*. Retrieved from: <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-1213246/If-children-taught-patriotism-wrong-Britains-identity-stake.html>.

РЕЗЮМЕ

Кравченко Татьяна, Семида Оксана. Особенности воспитания патриотизма в современной системе образования Великобритании.

В статье речь идет об особенностях патриотического воспитания в Великобритании. Воспитание патриотизма является частью гражданского

воспитания. Оно осуществляется в учебных заведениях Великобритании в процессе учебных занятий, внеклассной работы, а также в процессе участия школьников в культурно-образовательных и других общественных организациях молодежи. Рассматриваются случаи противоречивого отношения к понятию патриотизм в Великобритании. Подчеркивается, что истинный патриотизм основывается на справедливости, гуманизме и демократии. Требуется разработка необходимых учебных материалов и программ патриотического воспитания, а также соответствующая подготовка педагогов.

Ключевые слова: образование, воспитание, патриотизм, ученики, история, культура, учебные материалы, учебные программы, Великобритания.

SUMMARY

Kravchenko Tatiana, Semyda Oksana. Peculiarities of upbringing patriotism in the modern education system of Great Britain.

In the modern education system of Great Britain, great attention is paid to civic education. British educators consider Citizenship as a basis of patriotism and a means of upbringing a law-abiding citizen. The education of a citizen is based on fundamental civil concepts: human rights, freedom, democracy, solidarity and responsibility. A significant place for raising a citizen in the UK is given to high schools. It takes place in the process of studying general education disciplines, special disciplines, additional disciplines, in the process of extracurricular education, as well as in the process of participation of students in the work of cultural, educational, and other public youth organizations. The greatest attention is paid to the education of a citizen in the process of teaching subjects of the humanitarian cycle, which are considered as sources of spirituality, patriotism and citizenship. A compulsory educational subject based on citizenship appeared in 2006. However, it was not so successful because of lack qualified educators, lack of sufficient training and insufficient understanding of this subject. In particular, many teachers inadequately put the question of racial, religious, ethnic diversity and the problems of emigration. The next step for the British government was the reform of direct patriotic upbringing at school. However, this caused dissatisfaction with the public. According to various data, many parents (up to 80 %) did not want their children to be taught patriotism. Researchers from the Institute for Education said that students should not be forced to love Britain, because it had a mixed history. According to scientists from the UK's Institute for Education, patriotism should be described as a "controversial issue". It should be noted here, that there was not and there is not any state, which would not need the patriotism of its citizens. The existence of any state is impossible without the patriotism of citizens. Therefore, the policy and ideology of the state should foresee the upbringing and formation of patriotism. True patriotism is the source of strength, unity of the people and the integrity of the state. Such patriotism is always on the side of justice, humanism and democracy. Perspective for further research may be the question what successful countries understand under the patriotism, what kind of work is carried out to consolidate the ideas of such patriotism, especially in education institutions. It should be investigated here about phenomena, which belong to pseudo-patriotism (patriotism that is only in words, but in fact it leads to conflicts, the decay of the state, or even the collapse of the state). Such kinds of studies would be relevant on materials from European countries with different historical events.

Key words: education, upbringing, patriotism, students, history, culture, educational materials, educational programs, Great Britain.